

Monilukutaitoa: lukeminen ja kirjoittaminen eri oppiaineissa

Keväällä 2018
Kainulainen

Kielellä opitaan ja opiskellaan muissakin kuin kieliaineissa

Kun opitaan, niin

Ympäristöopissa
(maantiedossa,
biologiassa,
terveystiedossa,
matematiikassa,
fysiikassa,
kemiassa)

katsomusaineissa
(uskonnossa,
elämänkatsomus-
tiedossa), historiassa
ja yhteiskuntaopissa

taito- ja taideaineissa
(kuvataiteessa,
musiikissa,
liikunnassa,
käsityössä)

Kun opiskellaan, niin....

Eri oppiaineiden tekstit (Luukka 2012)

Näin jo ennen
nykyistä opsua...

maantieto

biologia

terveystieto

matematiikka

fysiikka

kemia

määrittele

luokittele

kerro kuvaa

selosta prosesseja

selosta tapahtumia

ohjaa

selitä

vertaile

selitä suhteita

argumentoi

arvioi

pohdi

uskonto

elämäkatsomustieto

historia

yhteiskuntaoppi

kuvataide

musiikki

liikunta

käsityö

kotitalous

äidinkieli ja kirjallisuus

muut kielet

Tekstien kehystäminen

- kysymykset , jotka tulisi kysyä kaikkien tekstien äärellä

Aluksi

- **Millainen olo tekstistä tulee?**
- **Mitä tämä teksti yrittää tehdä minulle?**

Kriittisen lukutaidon
ydinkysymys!

Sitten

- Miksi teksti on kirjoitettu, mikä tehtävä tekstillä on?
- Kuka tekstin on tuottanut ja miten? Missä se on julkaistu?
- Ketä varten teksti on tuotettu? Kuka sitä käyttää, mihin ja miten?
- Mistä löytyy samanlaisia tekstejä?
- Millaisia tarkoitusperiä tekstillä on? Kenen etuja se palvelee?

Mitä on 'lukeminen' ja
mitä tarkoittaa 'olla
lukutaitoinen'?

Lukeminen on...

- sekä mekaaninen, eri aistitoimintoihin perustuva tapahtuma että kognitiivinen ja affektiivinen prosessi
- prosessi, jossa ajatus ja kieli ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa lukijan etsiessä merkitystä kirjoitetulle kielelle (Goodman 1981)
- vuorovaikutusta tekstin ja lukijan välillä (ks. esim. Rosenblatt)
- tulkintaa, ja lukemisen merkityksellisyys on riippuvainen siitä, mitä lukija tietää ennen lukemista
- kirjoitetun kielen ymmärtämistä ja reagoimista siihen - lukeminen on ymmärtämistä (Chall ym. 1990; Lehmuskallio 1991)
- symbolien tarkoituksenmukaista tulkintaa, prosessi, jonka avulla ymmärrämme - se on kirjoittajan ja lukijan kommunikaatiotapahtuma (Lehmuskallio 1991)

Lukeminen on...

- dekoddausta ja ymmärtämistä (Tornéus 1991)
- merkkien tulkintaa (Downing 1984)
- prosessi, jossa lukija ja kirjoittaja "neuvottelevat" merkityksestä tekstin välityksellä
- aina luova teko: se on erilaisten symbolimerkkien mielekästä tulkitsemista (Kirstinä 2001)
- "keskittyvää toimintaa, jossa varsinkin opetteleva lukija tarvitsee paljon 'onnellisia tähtiä' ", joita ovat mm. "tekstin kiinnostavuus, luottamus tekstin luvussa menestymiseen sekä turvallinen tunne siitä, ettei joudu 'kiikkiin' lukemista mahdollisesti seuraavassa kysymys- ja tehtävävaiheessa" (Puranen 1998).

Lukeminen on...

(Aalto ja Kauppista 2011 mukaillen)

monenlaista ymmärtämistä:

- sanatason ymmärtämistä
- käsitteiden ja niiden välisten suhteiden hahmottamista
- irrallisten asioiden poimimista
- pääasioiden löytämistä
- asioiden yhdistelyä
- kokonaisuuden hahmottamista
- tekstin rakenteen ja etenemisen hahmottamista (esim. juoni, logiikka)
- tekstilajiin liittyvä päättelyä
- asenteiden, sävyjen ja suhtautumistapojen päättelyä
- vuorovaikutusta tekstin kanssa (omat kokemukset ja havainnot)
- eläytymistä tekstin maailmaan, henkilöön..
- tekstin sisältöjen käyttämistä eri tarkoituksiin.

Mikä määritelmistä on totta?

(Määritelmistä esim. Niittymäki 2003)

- Ihminen on lukutaitoinen, jos hän osaa allekirjoittaa nimensä.
- Ihminen on lukutaitoinen, jos hän osaa lukea ja kirjoittaa yksinkertaisia lauseita päivän puuhistaan.
- Ihminen on lukutaitoinen, jos hän on kykenevä osallistumaan kaikkiin sellaisiin toimintoihin yhteisössään, jotka edellyttävät lukutaitoa, ja jos hän kykenee tulevaisuudessakin käyttämään luku- kirjoitus- ja laskutaitoaan kehittääkseen itseään ja yhteisöään.
- Ihminen on lukutaitoinen, jos hän on käynyt vähintään viisi vuotta koulua.

Pirstaloituneet lukutaidot

(Hankala & Kainulainen 2011)

- new literacies digital literacies, multiliteracies, situated literacies
- global literacies, multilingual literacies, family literacy, schooled literacy...

ja suomeksi:

- perinteinen luku- ja kirjoitustaito
- tekstitaidot
- kulttuurinen lukutaito
- medialukutaito
- mediataidot
- monilukutaito
- multimodaalinen tai intermediaalinen lukutaito
- multimedialukutaito
- kriittinen lukutaito
- kriittinen medialukutaito

- mediakielitaito
- mediakielioppi
- funktionaalinen lukutaito
- informaatiolukutaito
- teknologialukutaito
- elektroninen lukutaito
- digitaalinen lukutaito
- tietokonelukutaito
- verkkolukutaito
- audiovisuaalinen lukutaito
- visuaalinen lukutaito
- kuvanlukutaito
- televisuaalinen lukutaito
- mobiililukutaito
- intertekstuaalinen lukutaito
- interventiolukutaito
- brändinlukutaito

Monilukutaito eri elämänalueilla: esimerkkinä kodin tekstit

- Arjen puuhamme vaativat monenlaista monilukutaitoa.
- Tutkikaa oheisia tuotepakkauksia:
 - Mitä kaikkea pakkauksissa lukee, millaista tietoa niistä löytyy ja millaisia kuvia niihin on laitettu?
 - Miksi pakkaukset ovat sellaisia kuin ovat?
 - Mitä eroa eri pakkauksilla on, esimerkiksi maitopurkilla ja Hörppy-purkilla?

Koulun lukutaito-opetuksen haasteita

(Luukka ym. 2008; Kauppinen 2010; Kauppinen ym. 2008, Aallon & Kauppisen 2011 mukaan)

- luetun ymmärtämisen **taidot** heikosti määritelty
- lukeminen **erillään** muusta tekemisestä, kirjoittamisesta ja puhumisesta, vapaa-ajan lukemisesta ja nykyajan informaaleista lukutarpeista
- alkuvaiheen jälkeen lukemisen **ohjaus vähäistä**
- **tietoa toistava** lukeminen ja **yksin** lukeminen oppikirjoissa yleistä
- **Lukemismotivaation** synnyttäminen
- oppilaan **sitoutuminen ja pitkäjänteisyys** lukemisen harrastamiseen: oppijan osallisuus, asiantuntijuus, tekijyys
- oppikirjojen **lukemiskäsityksen laajentaminen**: opitaanko kieltä eri tilanteissa tarpeeseen vai eristettynä ja rajattuna oppikirjan harjoitukseen?

Opeta monenlaiseen vuorovaikutukseen tekstin kanssa

(Aalto & Kauppinen 2015)

Tunnistava lukeminen

tekstin, lauseiden ja sanatason silmäily

Toistava lukeminen

sanatarkkaa lukemista yksittäisiä asioita tiedon toistamista mutta omin sanoin

Mallinna & taluta

Päättelevä lukeminen

tiedon valikointi ja yhdistäminen tuttuun
johtopäätökset, asioiden yhdistely

Arvioiva ja soveltava lukeminen

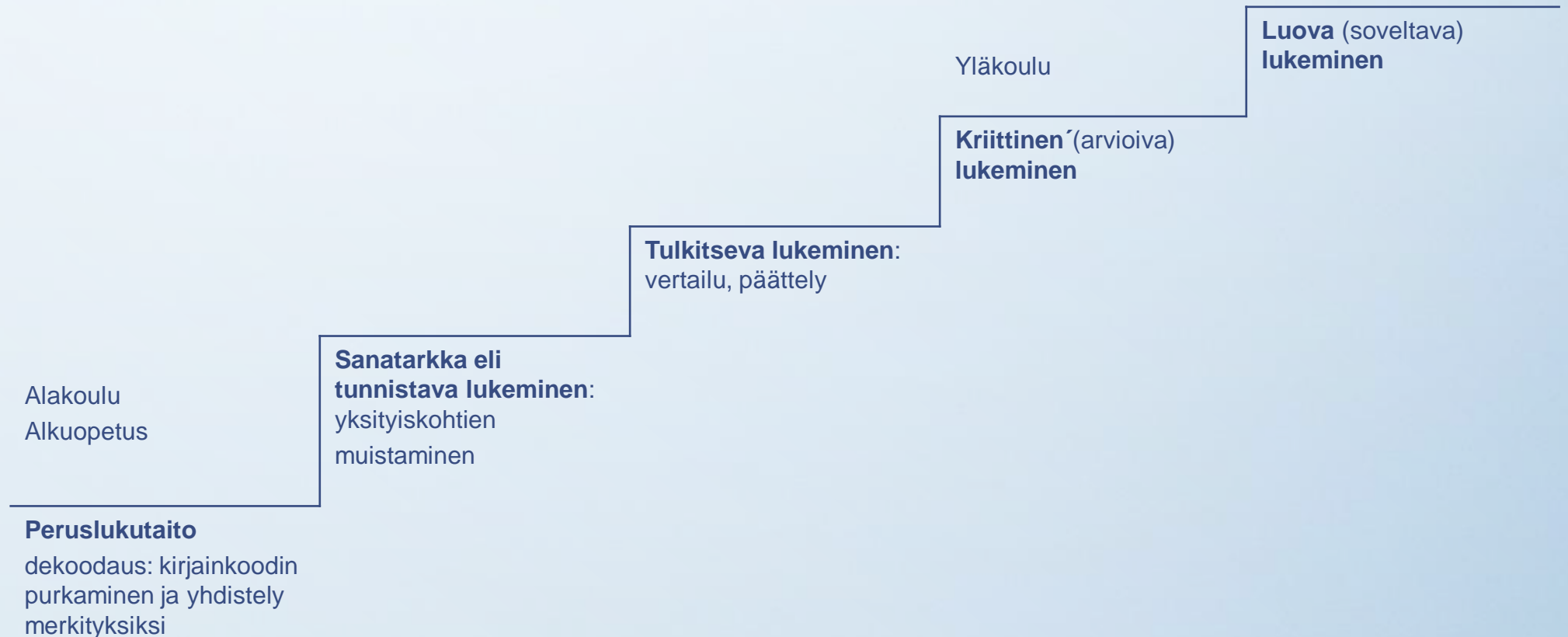
omiin tietoihin suhteuttaminen, arviointi, uuden luominen

Lukutaidon kehittämisen jatkumot (1)

Kognitiivinen näkökulma

→ Millaista tekstin prosessointia haetaan? (kognitiivinen vaativuus)
(Kauppinen 2010 ; Aalto & Kauppinen 2011)

Peruskoulun päättövaihe:
syvä ja monipuolinen
tekstin ymmärtäminen

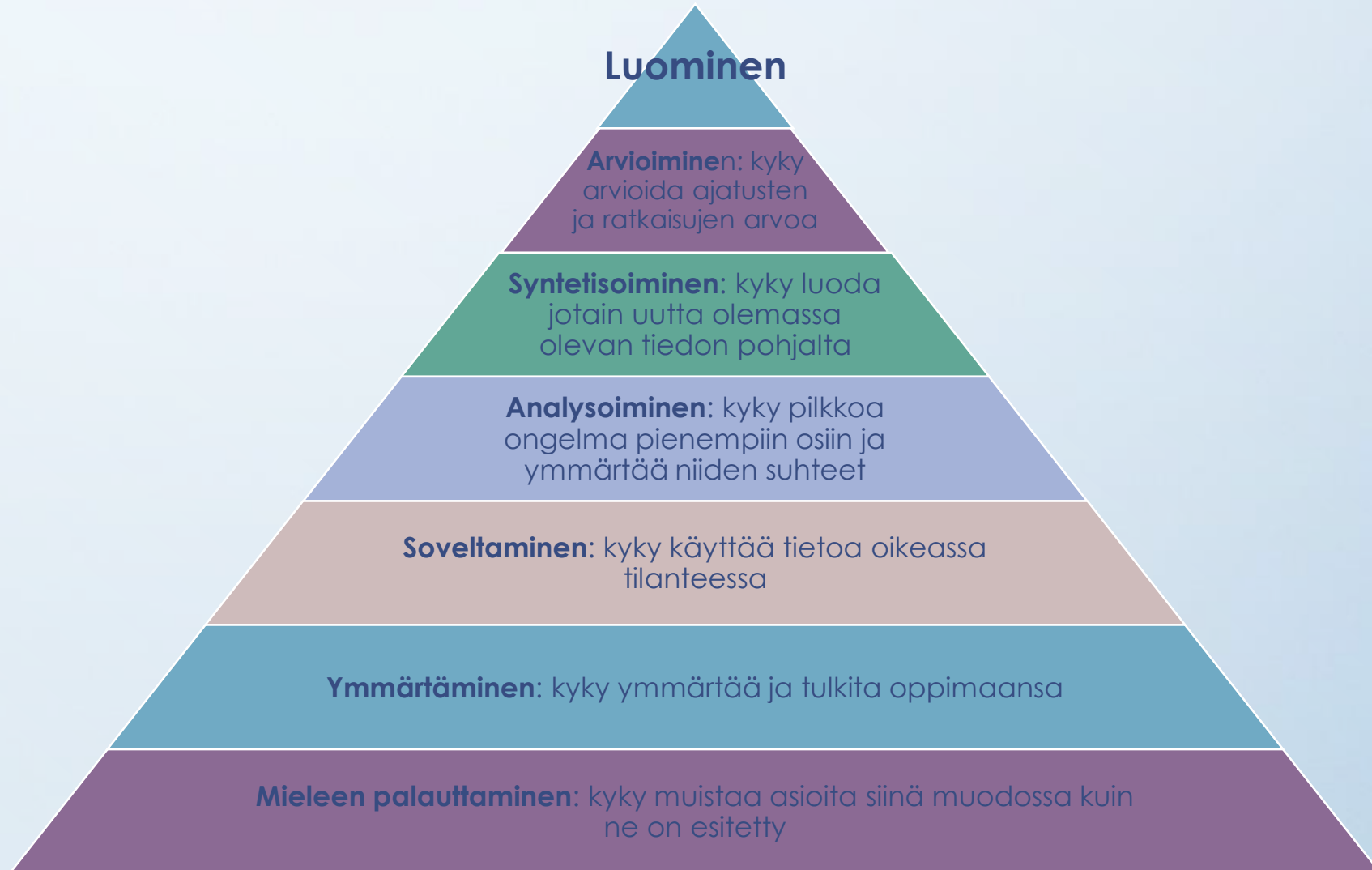
Lukutaidon kehittämisen jatkumot (2) Funktionaalinen näkökulma

→ Mitä teksteillä tehdään? (lukemisen käytänteet)
(Kauppinen 2010 ; Aalto & Kauppinen 2011)

Millaiseen oppimiseen erityyppisten tehtävien avulla päästään

(Bloomin taksonomiaa soveltaen Aalto & Kauppinen2015)

Ymmärtämisen tavoitteet ja lukustrategiat

(Tukia, Aalto & Mustonen 2007)

Ymmärtämisen tavoitteet	Miten tavoitteisiin päästään? (lukustrategiat)
<ul style="list-style-type: none">• aihe• ydinsisältö (faktat, mielipide, tapahtumakulku)• kokonaisuuteen kuuluvien asioiden väliset suhteet• ydinsanat• asenteet, suhtautuminen, sävyt• vuorovaikutus tekstin kanssa	<ul style="list-style-type: none">• maailmantiedon käyttäminen• tekstilajien rakenteen tunteminen• huomion fokusoiminen tavoitteen kannalta olennaisiin kohtiin• muun tekstin yhteydessä olevan tiedon hyödyntäminen• asioiden yhdisteleminen• ydinsanojen ymmärtäminen• vieraiden sanojen merkityksen päättely• johtopäätösten tekeminen
 <p data-bbox="733 1320 1796 1363">Oman ymmärtämisen aktiivinen seuraaminen</p>	

Lukustrategiat

(Aalto & Kauppinen 2011)

- Lukustrategiat ovat erilaisia lukutapoja
 - lukemisen tavoitteen
 - tekstilajin
 - lukijan mukaan.
- Joustavat lukemisen tavat
- Jokainen sukupolvi rakentaa itse omat lukutaitonsa
- Usein jako: ennen lukemista – lukemisen aikana – lukemisen jälkeen.
- Perustuvat oman ajattelun säätelyyn
 - vaativat metakognitiivisia taitoja (tiedostuminen omasta lukemisesta, tietoa kehittämisen suunnasta) ja halua taitojen kehittämiseen.
- Tavoitteena on, että oppilas oppii
 - seuraamaan omaa lukemistaan suhteessa lukemisen tavoitteeseen
 - tuntemaan itseään oppijana: mikä auttaa juuri minua?
 - jäsentämään erilaisia tekstejä, miten tärkein tieto löytyy (tekstilaji)
 - käyttämään kielitietoa lukemisen apuna (rakenteet, sanasto)

Lukustrategiat oppilaan tukena

- Olemassa useita erilaisia strategialuokitteluja
- Pintastrategiat (tunnistava ja toistava) ja syvästrategiat (päättelevä, arvioiva ja luova)
- Kolmen kategorian luokittelu (Holopainen 2003)
 - Tietoa toistava strategia
 - Lukija löytää tekstistä asiatietoa, pystyy tallentamaan sitä muistiinsa sekä käyttämään tietoa sellaisenaan.
 - Päättelevä strategia
 - Lukija pystyy päättelemään tekstin sisältämien asioiden välisiä suhteita ja tekemään päätelmiä.
 - Arvioiva strategia
 - Lukija ymmärtää tekstin syvällisesti. Hän pystyy muodostamaan omien tietojensa ja tekstin pohjalta mielipiteitä sekä perustelemaan niitä.

Lukustrategioiden opettamisen vaiheet

(Aro 2002)

1. Aloita yksinkertaisilla harjoituksilla ja siirry vaativampiin, kun strategia hallitaan helpoissa teksteissä.
2. Suunnittele opetus yksilöllisesti: mikä sopii ryhmälle parhaiten, mitkä oman toiminnan arviointimenetelmät ovat tarpeen ja miten oppilaille annetaan palautetta. Integroï harjoittelu luontevaksi osaksi koulutyötä.
3. Open tiedostettava, että oman ohjauksen häivyttäminen voi olla haastavaa.
4. Opetta erityisesti luki- ja oppimisvaikeuksisille, miten taitoja sovelletaan uusissa tilanteissa.

Lukustrategioita (Aro 2002)

- Ennakointi ja aiemman tiedon aktivointi
 - Mietitään esim. tarinan seuraavia tapahtumia tai tekstissä annettavia tietoja
- Selventäminen
 - Vaikeiden käsitteiden löytämistä ja niiden merkityksen selvittämistä ennen lukemisen jatkamista
- Tiivistäminen ja yhteenvedon tekeminen
- Uudelleen muotoilu
 - Kappale luetaan, laaditaan kysymyksiä pääasiasta ja yksityiskohdista, vastataan kysymyksiin omin sanoin ja opetellaan vastaukset
- Epäolennaisen poistaminen ja tekstikriittisyys
- Kysymysten tekeminen
- Takaisin palaaminen
 - Pysähdytään kappaleen lopussa tai tarvittaessa, kysytään itseltä kysymyksiä ja pyritään huomaamaan, mihin kysymyksiin ei osata vastata, opetellaan palaamaan tekstiin systemaattisesti -> tiedon paikallistamisen oppiminen
- Päätelmien tekeminen
 - Opettaja mallintaa synteessin tekemistä

Erilaiset tuottamisen tavat opetuksessa

Taulukko 2. Tekstilajien jatkumo (Gibbons)

Kielenkäyttötilanne	Tekstilaji	Teksti
1. Oppilaat tutkivat pienryhmässä metallien magneettisuutta.	suullinen kuvaus	Kato, se saa ne liikkuu. Noi ei tarttunu.
2. Oppilaat raportoivat muulle luokalle havainnoistaan.	suullinen selostus	Me saatiin selville, että nastat tarttuvat magneettiin.
3. Oppilaat kirjoittavat raportin kokeestaan.	kirjallinen selostus	Kokeemme osoitti, että magneetti vetää puoleensa joitain metalleja.
4. Lasten tietokirjan teksti	luonnontieteellinen selitys	Magneettista vetovoimaa ilmenee ainoastaan rautapitoisten metallien välillä.

Kuinka usein keskitymme vain kirjalliseen kielimuotoon?

Kuinka usein kirjallisen tuotoksen laatimista ei opeteta kirjoittamisen opetuksena?

Kirjoittaminen eri oppiaineissa / teemojen opetuksessa

- Valitkaa pienryhmissä yksi alakoulun oppiaine
- Pohtikaa, millaista kirjoitustaitoa ko. oppiaineen/teeman opiskelussa ja oppimisessa tarvitaan. Voitte käyttää apunanne aineen opetussuunnitelmaa.
- Suunnitelkaa kirjoitustehtävä/-tehtäviä, jotka tukevat ko. aineen/teeman oppimista ja kehittävät oppilaan kirjoitustaitoa.
- Määritelkää tehtäville tavoitteet.
- Pohtikaa myös sitä, kuinka tavoitteiden mukaista oppimista arvioidaan ja millaista palautetta oppijalle annettaisiin tehtävästä.

Oppimateriaalit
ja niidenparissa
vaadittava monilukutaito

Oppimateriaalit oppimisen tukena:

- Tutkikaa saamianne oppimateriaaleja ja eritelkää, mitä kaikkea kielellä tehdään niiden mukaan:
- Mikä on tyypillistä eri oppiaineiden oppimateriaaleille?
 - Miten poikkeavat toisistaan?
 - Mikä on olennaista sisältöä? Miten ja mistä se löytyy?
 - Miten oppilasta pitäisi ohjata niiden opiskelussa?
- Millaisia osa-alueita (tekstin osia, itsenäisiä tekstejä) oppikirjoista löytyy?
 - Mitä eri tekstityyppejä, millaisia kuvia, millaisia tehtävänantoja jne.?
- Millaisia tekstejä (huom. laaja tekstikäsitys) ohjataan, kehoitetaan jne. tuottamaan?
 - Millaisia omia tekstejä voisi tuottaa ko. materiaalin avulla...
- **Miten tukisitte oppilaan oppimista ko. materiaalin avulla?**

Oppikirjatekstile tyypillistä

(Karvonen 1995, Aallon & Kauppisen 2011 mukaan)

- esitystavan **persoonattomuus** ja asiakeskeisyys
- lauseiden **tiiviyys** ja pelkistyneisyys
- tavoitteena opettaa **käsitteitä**
- **Luettelomainen** rakenne: sisällöt eivät rakennu prosesseiksi vaan väitteiden luetteloksi
 - kausaalisten ja kontrastiivisten kytkösten puute
- **heikko linkitys** oppilaan aiempiin tietoihin
- kirjoittaja asiantuntija – lukija tietämättömämpi
- erilaiset **typografiset** konventiot: kursivoinnit, kuvat, tiivistelmät...
- **institutionaalisuus**: pitkälti kyseenalaistamattomia konventioita, jotka koetaan terveeseen järjen mukaisiksi. **VALKKA** oppikirja täynnä valintoja - aina aikansa tuote ja tehty tietyistä näkökulmista (mm. Neekeri-esimerkki...)

Yhtenäinen oppikirjagenre?

(Aalto & Kauppinen 2011)

Kukin oppiaine sosiaalistaa omaan kieleensä ja viestintäkonventioihinsa, esim.

- tapa otsikoida
 - avainkäsitteet ja miten ne määritellään
 - mitä kuvataan: ilmiöitä vs. syy–seuraus-suhteita vs. tapahtumia vs. systeemin toimintaa vs. rakenteita...
 - mikä on opittavaa ydinasiaa? miten sen löytää tekstistä?
 - tekstin tyypillinen rakenne
 - oppikirjakappaleen rakentuminen
 - mikä tehtävä kuvilla on? miten kuvia luetaan?
-
- Sosiaalistuttava moniin konventioihin
 - Kognitiivisiin prosesseihin liittyviä eroja
 - Samalla (luku)strategialla ei pärjää

Oppikirjateksti lukemisen ja oppimisen kannalta

(Aalto & Kauppinen 2011)

- kukin asia esiin vain kerran eikä siihen palata
- teksti sisällöltään liian niukkaa, tiivistä ja abstraktia tulkittavaksi ja edelleen kehiteltäväksi
- tiheää tekstiä ja monotonisia lauseita, joita vaikea hahmottaa ja jotka rasittavat muistia
- lukemisen hitaus
- pänttäämisen, toistamisen ja listaamisen strategia.

Miten äikän oppikirjat
opettavat lukutaitoa?

Äikän oppimateriaalien analyysiä

Tutkikaa oppikirjan rakenteiden opetusta. Eritelkää,

- miten tietosisältö esitetään: luoko oppilas itse tietosisältöä vai annetaanko se valmiina?
- missä määrin tehtävät keskittyvät rakenteen muotoon/ merkitykseen / käyttöön ja mihin niistä keskitytään eniten
- liikutaanko tehtävissä enimmäkseen sana-, lause- vai tekstin tasolla
- mitä oppilasta konkreettisesti ohjataan tekemään tehtävissä.

Oppikirjojen tutkimisesta:

Millaisia tapoja opettaa kielioppia kirjoista löytyy

(Aalto 2011)

- Miten tietosisältö esitetään: annetaanko (oikea?) tieto valmiina vai luoko oppilas tietoa itse?
 - Missä määrin tehtävät keskittyvät opiskeltavan rakenteen muotoon/merkitykseen/käyttöön ja mihin niistä keskitytään eniten?
 - Liikutaanko tehtävissä enimmäkseen sana-, lause- vai tekstin tasolla
 - Mitä oppilasta konkreettisesti ohjataan tekemään tehtävissä
 - Etsi – tunnista – poimi; nimeä; taivuta eri muodoissa; muunna pyydettyyn muotoon; täydennä (aukkotehtäviin); päättele sääntö esimerkkien tai tekstin perusteella; keksi x-sanoja kuvasta; käytä rakennetta – kirjoita lauseita/teksti (*Kirjoita kuvasta kaksi lausetta*); käytä rakennetta – esim. sanaston rikastaminen (*kirjoita vastakohta/synonyymi, valitse sopivin sana*), puhu, esitä ilmaise.
- Kuinka oppilas saa luotua oman suhteen asiaan?